

Dudlák Tamás

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész¹

Jelen tanulmány tárgyaként az iraki kurdok és a török állami vezetés közötti politikai kapcsolatok elemzése szolgál. A téma felderítése során a kapcsolatokban beálló változások magyarázatát tűztem ki célul, tekintettel a kapcsolatokat érintő belső (török, illetve iraki kurd), valamint külső (regionális, globális) okokra. A cikk egy nagyobb tanulmány első részeként a kapcsolatok 1991 és 2008 közötti helyzetét tárgyalja, két szakaszra bontva. Az elemzett időszak elejét a két nemzetközi szereplő közti kapcsolatfelvétel kezdete (1991) jelöli ki, amikor is az iraki kurdok de facto államot hoztak létre, amely megkezdte a nemzetközi kapcsolatainak kiépítését. Ezzel a formációval szemben Ankara alapvetően ambivalens viszonyt alakított ki, mivel az iraki kurdok nemzetközi helyzetének javulására Ankarából fenyegetésként tekintettek, hiszen az ösztönző erőként szolgálhatott a törökországi kurdok szeparatista törekvéseihez. Paradox módon azonban az iraki kurd vezetéssel való együttműködés leglényegesebb elemének éppen a törökországi kurd szeparatizmus fő képviselője, a PKK nevű kurd szervezet elleni fellépés bizonyult. A kapcsolatok második szakaszában, a 2003-as iraki háborút követően a török külpolitika elzárkózott az iraki kurdoktól, illetve akadályokkal szembesült a velük való kapcsolatfelvételben. 2005-től az iraki kurdok de jure is autonóm tartományhoz jutottak Irakon belül, amely a korábban említett török biztonsági szemlélet megerősödéséhez, így a kapcsolatok mélypontjához vezetett.

Kulcsszavak: Törökország, Irak, Kurdisztán, Barzáni, AKP, PKK, PUK, KDP, Erbil

Dudlák Tamás: The Transforming Relations of Turkey and Iraqi Kurdistan (1991–2014) – Part 1.

This article intends to analyse the political relations between the Iraqi Kurds and the government of Turkey. It aims to explain the fluctuations and shifts in their relations with a special attention to the internal (Turkish, Iraqi Kurdish) and external (regional, global) causes. This article is the first part of a broader study, and deals with the period between 1991 and 2008. One can distinguish two periods within this timeframe: the beginning of the Turkish–Iraqi Kurdish relations can be linked to 1991 when the Iraqi Kurds established a de facto state that started to organise its international relations. Since Ankara saw every positive political development of the Kurds (both in Iraq and Turkey) as a threat, Turkey had an ambivalent relationship with the Iraqi Kurds in the 1990s. Paradoxically, however, there were examples of temporary cooperation

¹ A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült, a témavezetést illetően pedig köszönettel tartozom Dr. Csicsmann Lászlónak, valamint külsős konzulenssemnek, Dr. N. Rózsa Erzsébetnek. A cikk szakirodalmi bázisának biztosítása az utóbbi években folytatott utazásaimnak köszönhetően vált lehetségessé. Így köszönettel tartozom az alábbi könyvtáraknak: University of Chicago Library, Northwestern University Library, National Library of Australia, Victoria University of Wellington Library, University of California, Santa Barbara Library, SOAS Library, University of British Columbia Library, Boğaziçi University Library, a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára, illetve külön köszönet a Külügyi és Külgazdasági Intézet könyvtárában Sándor Annamáriának.

between Turkey and the Iraqi Kurds against the most important Kurdish separatist group of Turkey, the PKK, which established recruiting areas in northeastern Iraq. In the second period, following the American intervention in 2003, Turkish foreign policy secluded itself from forming a good relationship with the Iraqi Kurds who managed to obtain an autonomous territory within the new Iraq. This development led to a total refusal by Ankara and strengthened the securitised approach in Turkey.

Keywords: Turkey, Iraq, Kurdistan, Barzani, AKP, PKK, PUK, KDP, Erbil

Bevezetés, célok, keretek

Jelen tanulmány tárgyaként az iraki kurdok és a török állami vezetés közötti politikai kapcsolatok elemzése szolgál. A téma felderítése során a kapcsolatokban beálló változások magyarázatát tűztem ki célul, tekintettel a kapcsolatokat érintő belső (török, illetve iraki kurd), valamint külső (regionális, globális) okokra.

A témát, valamint az ahhoz közvetlenül kapcsolódó politikai fejleményeket számos tényező teszi aktuálissá. Ezek közé tartozik az, hogy az utóbbi években kiemelt érdeklődés övezi nem csupán Törökország, hanem a kurdok politikai helyzetét is. Míg a Törökország iránti nemzetközi és tudományos figyelem egyre intenzívebbé válása az ország EU-tagjelölti státuszának elismeréséhez köthető (1999), addig az iraki kurdok először – bár a törököknél sokkal kisebb mértékben – az 1991-es öbölháború kapcsán kerültek a nemzetközi politikai és tudományos közösség figyelmébe. Irak amerikai megszállását (2003) követően ez a figyelem tovább fokozódott, mivel az iraki kurdok autonóm tartományt és korábban sohasem birtokolt érdekérvényesítési eszközöket szereztek az új Irakon belül (2005-ös iraki alkotmány). Ezt követően az iraki kurdok helyzetének robbanásszerű javulása (főképpen a gazdasági téren az ebből adódó kedvező befektetési lehetőségek), valamint az iraki kurdok kvázi-demokratikusnak mondható politikai berendezkedése tartotta fenn a nemzetközi érdeklődést. Az utóbbi években pedig mind Törökország, mind az iraki kurdok a szíriai konfliktus, illetve annak destabilizáló hatása miatt kerültek a tudományos közösség és a média figyelmébe: míg a török kormány a törökországi és szíriai kurdok egy része ellen kezdett intenzív harcokba, addig az iraki kurd vezetés egzisztenciális harcot vívott az „*Iszlám Állammal*”. Mindezen fejlemények alapvetően alakították a felek közti dinamikákat, így a közel-keleti hatalmi átrendeződés (Irán megerősödése Irakban, amerikai visszavonulás, fokozódó orosz és kínai jelenlét a Közel-Keleten, iráni nukleáris egyezmény, agresszív szaúdi külpolitika) közepette Törökország és az iraki kurdok közti politikai, geopolitikai, gazdasági és társadalmi kapcsolatok vizsgálata különösen időszerű és releváns.

Témaválasztásom időkereteit meghatározza az iraki kurdok politikai vezetésének aktivizálódása, illetve nemzetközi legitimációjának megszerzése (de facto már 1991-től, de jure 2005-től). Gyakorlatilag ezektől az időpontoktól kezdve beszélhetünk ténylegesen török–iraki kurd bilaterális kapcsolatokról, amelyek valójában nem írhatók le klasszikus államközi kapcsolatokként, minthogy iraki Kurdistan hivatalosan nem önálló állam (föderatív autonóm tartomány Irakon belül), bár a valóságban kvázi önálló államként²

² Denise NATALI: *The Kurdish Quasi-State: Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq*. Syracuse University Press, Syracuse NY, 2010.

viselkedik, mégis az iraki központi kormányzattal, Bagdaddal való viszonya a törökökkel kialakított kapcsolatait is befolyásolja. Így az elemzési keret kiterjesztése feltétlenül szükséges Törökország és Irak teljes területére, ám az utóbbi évek szíriai krízise, az „*Iszlám Állam*” határokon átvélő kihívása, Irán iraki befolyásának növekedése, valamint az Amerikai Egyesült Államok térségbeli jelenléte (illetve annak csökkenése 2011-től, majd időleges visszatérése 2014 után) egyaránt indokolja, hogy az elemzést e további szereplők érdekeinek és lépéseinek ismeretében végezzük el. Ebből a szempontból az Irán, Szaúd-Arábia és Törökország közötti, Irak fölötti minél nagyobb befolyásért folytatott regionális geopolitikai játszmát ugyancsak nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a kontextuális látásmód feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a „hagyományos” bilaterális kereteken (Törökország–Irak, Törökország–kurdok) túlmutató elemzés jöjjön létre, s így érvényesüljön a nemzetközi rendszer többdimenziós jellege. Egy ilyen rendszerben a bilaterális viszonyokat meghatározó szereplők a helyi, állam alatti, államok közötti, állami, regionális és globális szintről kerülnek ki,³ és maguk a bilaterális viszonyok is e szintek és a szintek szereplői közötti interakciók hálójában realizálódnak. A sajátos kurd földrajzi realitás miatt ugyanis az iraki kurdok politikai, gazdasági, társadalmi, katonai és jogi helyzete egy komplex, több országra hatással lévő, sokféle viszonyrendszerben lévő szereplőt mozgósító nemzetközi kérdés, így e külső dinamikák vizsgálata elengedhetetlen a török–iraki kurd kapcsolatok vizsgálatakor.

A téma egyik jeles külföldi szakértője, Marianna Charountaki 2012-es cikkében⁴ három fázisra osztja a Törökország és az iraki kurdok közti kapcsolatokat; jelen tanulmány pedig erre a keretrendszerre támaszkodva (illetve azt a későbbiekben tovább bővítve) igyekszik Törökország és az iraki kurdok közti kapcsolatokat értelmezni 1991 és 2014 között.

1. szakasz: a 2003-as beavatkozás előtti helyzet (alapvetően 1991-től), alkalmoszerű együttműködések;
2. szakasz: a 2003 és 2008 közötti „tagadás” időszaka (a török külpolitika elzárkózik az iraki kurdoktól, illetve akadályokkal szembesül a velük való kapcsolatfelvételben);
3. szakasz: 2008-tól a felek közti közvetlen és intézményesült kapcsolatok szakaszát számíthatjuk;
4. szakasz: kezdeteként a 2014-es „annus horribilis”⁵ határozhatjuk meg, amely az iraki kurdok életébe számos új (leginkább gazdasági és katonai) kihívást hozott;
5. szakasz: alsó határát a 2017-es függetlenségi népszavazás jelöli ki.

Jelen elemzés e szakaszok közül az első és a második időszak vizsgálatára fókuszál, míg a harmadik, a negyedik és az ötödik időszak elemzése a tanulmány második részeként megjelenő cikkben fog megvalósulni.

Ahhoz, hogy a kapcsolatokban bekövetkező változásokat (mint ingamozgásokat) megmagyarázzuk, a fenti öt időmetszetben kísérlem meg Törökország és az iraki kurd vezetés közti érdekegyezések és érdekellentétek vizsgálatát. Az öt időmetszet kezdete egy-egy

³ Marianna CHAROUNTAKI: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, *Perceptions*, 17. évf. 2012/4. sz. 203. o.

⁴ Uo.

⁵ Amberin ZAMAN: From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood. *Middle East Program, Occasional Papers*, Wilson Center, 2016, 14. o.

jelentős, a szereplőkön belül és/vagy a szereplők környezetében végbemenő változásokhoz kötődik, és ekképpen segíti a felek közti bonyolult interakciók strukturálását.

Az iraki kurdok legfőbb politikai szervezetét illetően a szakirodalomban különféle elnevezések terjedtek el. A 2005-től jogilag meghatározott föderatív entitásnak a hivatalos neve Kurdistan Autonóm Régió, ezért én a továbbiakban ezt a nevet használok, illetve KAR megjelöléssel rövidítem,⁶ amennyiben az iraki kurdok számára kialakított föderatív tartomány területére kívánok utalni. Az iraki Kurdistan kifejezést az iraki kurdok által Irakon belül többségében lakott területek leírására használok.⁷ Ehhez képest az „Észak-Irak” egy sokkal általánosabb és semlegesebb kifejezés, amely egyaránt utal a kurd területekre, valamint a nagyjából Tikrit vonalától északra fekvő, többségében arabok és turkománok⁸ lakta területekre is. Ha a terület helyett a (föderatív) állami entitásra kívánok utalni, akkor a Kurdistan Regionális Kormányzat elnevezést, illetve a KRK rövidítést használok, vagy a kormányzatra a főváros nevével (Erbil) utalok (akárcsak Törökország esetében Ankara, valamint az iraki központi kormány esetében Bagdad említésével).⁹ A tanulmányban az angol és a török nyelvű kifejezéseket leszámítva minden idegen nyelvű kifejezés – amennyiben nincsen bevett magyar írásmódja – kiejtéshez közeli magyaros átírásban jelenik meg.

Előzmények

A modern kori kurd történelmet máig meghatározó alapvető mozzanat az első világháborút követő közel-keleti területrendezésekhez köthető. Ennek az 1926-ig tartó folyamatnak az eredményeként alakultak ki a Közel-Kelet országainak politikai határai, amelyekben azóta is csak relatíve kevés változtatás történt. Ez a stabilitás ahhoz vezetett, hogy sem akkor, sem pedig azóta nem sikerült a kurd népnek saját és független országot létrehoznia.¹⁰ Ezért a kurdok ma is négy közel-keleti országban (Törökország, Szíria, Irak, Irán)¹¹ szétszóródva mindenhol kisebbségi helyzetben vannak, 20. századi történelmüket pedig ezekben az országokban folytatott érdekérvényesítés kiterjesztését célzó mozgalmak jellemzik. Ennek a sajátos kisebbségi helyzetnek köszönhetően a kurd identitású csoportok számára öt különböző orientációs pont (Ankara, Damaszkusz, Bagdad, Teherán, illetve Jereván) jelent

⁶ Ez megfelel az angolszász szakirodalom KRA (Kurdistan Regional Autonomy) vagy KAR (Kurdistan Autonomous Region) rövidítésének. A tartomány hivatalos kurd megnevezése a Herémi Kurdistan. A török szakirodalomban a tartomány elnevezésére az iraki Kurd Régió (Irak Kürt Bölgesi, IKB) elnevezést használják.

⁷ Kurd nyelven ezt a területet különböző határokkal Dél-Kurdisztán (Basúré Kurdistané, vagy röviden csak Basúr) néven illetik, minthogy a kurdok által lakott közel-keleti területek déli régiójáról van szó.

⁸ A turkománok kifejezés alatt a magyarul gyakran csak iraki (vagy szíriai) türkmének néven aposztrofált csoportokra utalok. Annak érdekében viszont, hogy Türkmenisztán lakosaitól egyértelműen elváljanak a türk népek szíriai és iraki ágát képviselői, a kevésbé meghonosodott turkomán kifejezést alkalmazom rájuk. Hasonló céllal alkalmazható a türkmén kifejezés is. Lásd bővebben: FEJES László: Türkmének és turkománok, [online], 2015. 12. 09. Forrás: nyest.hu [2019. 08. 10.]

⁹ Az angolszász szakirodalomban az iraki kurdok föderális kormányzatára a KRG (Kurdistan Regional Government) rövidítéssel szokás utalni, míg törökül az IKBY (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi) rövidítés terjedt el. Kurdul a régió kormányára a Hikúmeta Heréma Kurdistané kifejezés utal. Mindazonáltal a szakirodalomban gyakran használják ezeket a rövidítéseket a terület elnevezésére is – jelen cikk azonban az eltérő magyar rövidítésekkel (KAR, illetve KRK) különbséget kíván tenni a tartomány (a terület), valamint annak kormányzata (az állami vezetés) között.

¹⁰ A rövid életű, Északnyugat-Irán területére összpontosuló Mahabádi Köztársaság (1946–1947) kivételével.

¹¹ Valamint a volt Szovjetunió területén, jelesül Örményországban.

meg, ami további centrifugális erőként hatott és hat a kurd identitásra. A probléma gyökere az volt, hogy az öt ország többségben lévő nemzeteihez (törökök, arabok, perzsák, örmények) képest a kurdok „nemzeti ébredése” későbbre tehető, ekképpen egy sikeres kurd nemzeti mozgalom mind az első világháború, mind pedig az azt követő „szétszóródás” során komoly belső (kurdokon belüli) és külső (regionális, globális) akadályokba ütközött.

Az utóbbi négy évtizedben ugyanakkor Irak, Irán, Szíria és Törökország területén komoly politikai, társadalmi, gazdasági és katonai tőkével bíró, a kurd identitást előtérbe helyező mozgalmak felemelkedésének lehetünk tanúi. A kurd nemzeti mozgalmak aktivizálódása pedig nem csupán az anyaországi többségi nemzettel élezte ki a viszonyokat, hanem a kurdokon belüli vetélkedéshez is hozzájárult.¹² Összességében a kurdok által lakott négy közel-keleti országban két politikai irányvonalhoz¹³ (baloldali nemzeti mozgalom, illetve egy „ideológiamentes” politikai konzervativizmus)¹⁴ tartozó szereplők dominálják a kurd politikai képviseletet. Törökországban a PKK¹⁵ nevű szervezet, illetve az ahhoz kötődő politikai pártok,¹⁶ Szíriában a PYD,¹⁷ Iránban pedig a PJAK¹⁸ képviseli a kurd nemzeti mozgalom baloldali ideológiákhoz köthető szárnyát.

A kurdokat a világ legnagyobb, önálló ország nélküli nemzeteként tartják számon. Törökországban a kurd többségű területek nagyjából 190 ezer km², Iránban 125 ezer km²,

¹² Iránban ráadásul a kurd kisebbség mellett egy még nagyobb számú kisebbség is jelen van: az ország északnyugati részén többségben lévő azeriek.

¹³ Michael F. WUTHRICH: *Kurdish Nationalist Organizations, Neighboring States, and „Ideological Distance”* In: Emel Elif TUGDAR – Serhun Al (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, Interests*. Palgrave Macmillan, 2018, 85–112. o. Harmadik ideológiai irányként a kurd iszlamizmust említhetjük, amely azonban éppen a vallás középpontba helyezése miatt nem tekinthető a kurd nemzeti mozgalmon belüli ideológiának. Az iszlám szerepe a kurdok körében történelmi távlatokat tekintve kiemelt jelentőségű. Az Oszmán Birodalmon belül az iszlám jelentette a kurdok és a törökök közti összekötő kapcsot, a kurdok muszlim öntudatának fontossága pedig abban is megnyilvánult, hogy ők ellenezték leginkább Atatürknek a kalifátus eltörlésére vonatkozó intézkedését (1924). Az erős muszlim identitás részben tehát hozzájárult ahhoz, hogy az etnikai alapú nemzettudat a kurdok körében csak „késve” fejlődjön ki.

¹⁴ A KDP és a PUK felépítésében alapvetően a törzsi formák köszönnek vissza, amelyeket így a modern politikai pártstruktúrával ötvözik.

¹⁵ Az 1978 óta létező PKK (Partiya Karkerên Kurdistan, Kurdistanî Munkáspárt) a törökországi kurd mozgalom militáns ágát képviseli, amelynek ideológiai alapját eleinte a nacionalizmussal kevert kommunizmus adta, amelyből a hidegháború végét követően egyre jelentősebb szerep jutott a nacionalizmusnak, míg az erejét veszített kommunista ideológia háttérbe szorult. A 2000-es évektől kezdve a párt és a szomszédos, kurdok lakta országokban alapított testvérszervezetei új ideológiai irányvonalat tettek magukévá, amit röviden demokratikus konföderalizmus vagy ökológiai szocializmus néven lehet jellemezni. A Törökországban élő kurdok 1984-től kezdve a Kurdistanî Munkáspárt (PKK) szeparatista tevékenysége révén folyamatos kihívást jelentenek a török kormány számára, főképpen az ország délkeleti területein, ahol a kurdok a lakosság többségét alkotják. Bár a PKK a teljes törökországi kurd népesség képviselőjeként igyekszik a török–kurd–diskurzust irányítani, a szervezet erőszakos módszereivel nyilvánvalóan nem mindenki azonosul. A PKK kurd ügyekre való befolyása miatt a török–kurd kapcsolatok kikerülhetetlen eleme volt az Ankara–PKK-dialógus, amelyben sokáig szinte kizárólag a biztonsági kihívásokra fókuszáló diskurzus (katonai fellépés mint a kérdés megoldása) dominált a központi kormány részéről. A PKK-t mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió terrrorszervezetként tartja számon.

¹⁶ Az 1990-es évektől a török belpolitikai szintéren több, alapvetően kurd szavazókat megmozgató, ám hivatalos ideológiájában nem kurd politikai párt is létrejött (miután számos ilyen párt alkotmányellenesnek bizonyult, és fel kellett oszlatni): HEP, HADEP, DTP, BDP és HDP.

¹⁷ Partiya Yekîtiya Demokrat, Demokratikus Egyesülés Pártja, az Észak-Szíriában az utóbbi években csak Rojava autonóm föderációként ismert kvázi-állam domináns pártja, amelynek a PKK-val kialakított ideológiai kapcsolatai egyértelműek, a valós együttműködés szintje azonban vitatott.

¹⁸ Partiya Jiyana Azad a Kurdistané, Kurdistanî Szabad Élet Pártja.

Szíriában 12 ezer km², Irakban pedig 78 736 km² nagyságúak.¹⁹ Az iráni kurdok számát 5 és 8 millió közé, a szíriaiakét 2 és 2,5 millió közé teszik. A legnagyobb kurd népesség kétségtelenül Törökországban él, rájuk vonatkozóan nincs pontos adat; a becslések széles skálán, 12 és 22,5 millió között mozognak.²⁰

A kurdok Irak lakosságának (nagyjából 36 millió fő) hozzávetőlegesen a 15%-át teszik ki, és az ország földrajzilag jól körülhatárolható részén élnek. A mintegy 5 millió iraki kurd hazája egy hegyek és dombok övezte vidék a Zagrosz-hegység előterében, az ország északkeleti részén. Bár 1970-ben a Szaddám-rendszer autonómiát ígért az iraki kurdoknak, a valóságban ez sohasem valósult meg, helyette a szunnita arab többségű kormány a kurd többségű területek „arabizációját” indította el. Az iraki kormány és az iraki kurdok közti kapcsolatokat ráadásul az is tovább rontotta, hogy az Irak és Irán közt zajló háborúban (1980–1988) Irán „ötödik hadoszlopként” használta az iraki kurdokat Szaddám Husszein hadserege ellen. Ez mérhetetlen pusztításhoz vezetett a kurdok által lakott területeken, amelyet az iraki hadsereg tervszerűen végzett az 1980-as években: a háború idején Irakban a kurd vidék elleni hadjáratban megközelítőleg 4000 falvat romboltak le, aminek következtében közel egymillió ember otthona semmisült meg.²¹ 1988-ban az Anfal-hadjárat idején Szaddám Husszein hadserege mintegy 150–200 ezer kurdot ölt meg válogatott akciók (köztük vegyifegyveres támadások) közepette. A súlyos atrocitások tovább folytatódtak, a kurdellenes fellépés pedig népirtási kísérletté vált; a biztos üldöztetés elől 1991 elejére már másfél millió kurd menekült Iránba, míg Törökországba félmillió kurd érkezett.²² A több évtizedes elnyomást végül is a Közel-Keleten kívüli nemzetközi erők megjelenése szakította meg: az 1991-es öbölháború révén a központi kormányzat meggyengült, a regionális erőviszonyok kezdtek átrendeződni, ami az iraki kurdok számára a független politikai képviselő megteremtésének lehetőségét hozta el. Innentől kezdve tehát adott volt a hivatalos kapcsolatok lehetősége Törökország és az iraki kurdok politikai képviselői között.

Első szakasz: kapcsolatfelvétel (1991–2003)

Ankara számára az Irakban élő kurdok az 1980-as években sokáig nem jelentettek különösebb problémát, nem igényeltek különösebb figyelmet, minthogy Szaddám Husszein szunnita vezetése a hosszú és véres irak–iráni háború alatt mindent megtett annak érdekében, hogy az iraki kurdok hatalmát letörje. A török vezetés számára a legfontosabb cél az volt, hogy a törökországi PKK iraki kurdok körében végzett tevékenysége (bázisok alapítása, ideológiai és katonai kiképzés) akadályokba ütközzön, így elmondható, hogy a PKK meg-

¹⁹ Ez a szám a 2005-től kezdve hivatalosan is létező KAR területét, valamint a központi kormány és a KRK közötti úgynevezett vitatott területeket foglalja magában.

²⁰ Robin MILLS: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies. 2016, 2. o.

²¹ John FAWCETT – Victor TANNER: *The Internally Displaced People of Iraq*. Brookings, Washington D.C., 2002, 9. o.

²² Cameron THIBOS: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, un-packing the movements*. Migration Policy Centre, EUI. 2014, 3. o.

jelenése (1984) után az iraki kurdokkal való török kapcsolatok a PKK-probléma „meghosszabbításaként” realizálódtak a török döntéshozók szemében.²³

Ezt a szemléletet jól illusztrálja, hogy Törökország 1983 februárja óta az iraki kormánnyal kötött Határmenti Biztonsági Együttműködés keretében jogosultságot szerzett korlátozott hadműveletekre olyan fegyveres szervezetek ellen, amelyek az iraki kormány szuverenitása alá tartozó határmenti területekről kiindulva biztonsági kihívást jelentettek Ankara számára. Ezt az egyezményt 1984 októberében a felek tovább bővítették (Határbiztonsági és Együttműködési Egyezmény), azt követően pedig az egyezmény 1988-as utolsó meghosszabbításig Ankara és Bagdad még további biztonsági nyilatkozatokat adott ki.²⁴ 1988-at követően azonban Törökország elvesztette a jogalapot arra, hogy Észak-Irak török határ közeli területein katonai hadműveleteket folytasson.²⁵

Törökország az 1980-as évek végén az iraki kurdok helyzetének drasztikus romlása és az iraki kurd menekültek nagyszámú érkezése miatt kénytelen volt addigi Irak-politikáját átértékelni. Amikor a nemzetközi beavatkozást (Kuvait felszabadítását) követően a kurdok fellázadtak, és erre válaszul az iraki központi kormány csapatai visszafoglalták Erbil (1991. március 31.), mintegy félmillió kurd menekült rekedt a török–iraki határon. A törökök ugyanis eleinte vonakodtak az iraki kurdoknak szabad utat adni – félve a délkeleti tartományok, illetve általában az ország etnikai egyensúlyának felborulásától. Ankara ellenállása abból a közelmúltbeli tapasztalatból táplálkozott, hogy Szaddám Husszein csapatainak 1988-as észak-iraki kurdellenes népiertási kísérlete nyomán nagyjából százezer iraki kurd menekült Törökországba.²⁶

A menekülő kurdok tragédiáját a média szemüvegén keresztül látva azonban a nemzetközi közvélemény és a nyugati hatalmak (USA, Nagy-Britannia, Franciaország) vezetése a helyzet rendezése mellett döntött: 1991. április 7-én megszületett a döntés egy humanitárius beavatkozás megvalósításáról (ENSZ-BT 688-as határozat, Operation Provide Comfort), így ezt követően április 20-án a három hatalom csapatokat küldött Észak-Irakba. Szaddám a nemzetközi nyomás eredményeként hadseregét visszavonta a 36. szélességi köről északra fekvő területekről, az iraki központi adminisztráció embereivel együtt, valamint a kiürített területeket embargó alá vetette. A bagdadi kormány tehát – megtorlásként – gazdasági embargót hirdetett a kurd területekkel szemben, megtagadta a kifizetéseket, a kereskedelem megállt, a bankok pedig bezártak.²⁷ Ebben a politikai és adminisztrációs

²³ ERTEM, Helin Sari: Kuzey Irak'tan 'Irak Kürdistanı'na Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temeller. In: Özden Zeynep OKTAV – Helin Sari ERTEM (szerk.): *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*. Nobel Yayınları, İstanbul, 2015, 300. o. A PKK ugyanis a szomszédos Irak északkeleti részének elzárt hegyeiben (Kandil-hegység) a törökországi „frontról” való visszavonulást szolgáló utánpótlási útvonalat alakított ki. Az itteni bázisok és kiképzőközpontok egyfajta szuverenitási vákuumban léteztek, minthogy általában sem az iraki központi kormány, sem pedig 2005-től a Kurdisztáni Autonóm Régió vezetése sem tudott vagy akart fellépni ellenük. Till F. PAASCHE – James D. SIDAWAY: Transecting security and space in Kurdistan, Iraq, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 47. évf. 2015/10, 2120. o.

²⁴ CHAROUNTAKI: i. m. 189.

²⁵ ERTEM: i. m. 300.

²⁶ Damla B. AKSEL – Didem DANIŞ: Diverse Facets of Europeanization at the Iraqi-Turkish Border. In: Nurcan Özgür BAKLACIOĞLU: *Migration, Asylum, and Refugees in Turkey: Studies in the Control of Population at the Southeastern Borders of the EU*. Mellen Press. 2014, 277. o.

²⁷ ZAMAN: i. m. 8. Valójában a Szaddám-rendszer adminisztrációjának visszavonása a kurd területekről hamarabb megkezdődött, így fosztva meg a kurdokat az alapvető közszolgáltatásoktól.

vákuumban született meg az iraki kurd föderatív tartomány alapja.²⁸ Ez a születési folyamat tehát korántsem volt ideális: az 1990-es években az iraki kurdok a kettős gazdasági szankció hatásaitól szenvedtek: egyik oldalról az ENSZ vetette szankciók alá Irak teljes területét, másrészt pedig a központi kormány gazdasági és adminisztratív lépései nehezítették az életet az ország északi részén.²⁹

Az 1990 és 1991-es évek iraki válsága, illetve a szomszédban folyó háború a török külpolitikát a Közel-Kelet vonatkozásában különösen aktivizálta. Ankara – mint NATO-szövetséges – hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetközi csapatok az ország területét használják az Irak elleni hadműveletek során. Ankara a nemzetközi támogató csapatok törökországi jelenlétét 1991-et követően is engedélyezte.³⁰

A szankciók az iraki kurd területek ellátását Irántól és Törökországtól tették függővé – különösen pedig Törökország profitált Észak-Irak gazdaságának ellátásából. A törökök és az iraki kurdok közti formális kereskedelmi kapcsolat már az ENSZ által elindított olajat élelemért program (1995–2003) égisze alatt elkezdődött; Törökország ugyanis látva a helyzetben rejlő üzleti lehetőségeket, megnyitotta határát a kereskedelem előtt. Ennek következtében az Irakkal (illetve döntően az észak-iraki területekkel) folytatott kereskedelmi volumen többszörösére nőtt. Ezek a kötődések a későbbi, szélesebb területeken mozgó kereskedelmi kapcsolatok megalapozásában is kulcsszerepet játszottak. A háború utáni egyre intenzívebb kereskedelemről természetesen az iraki kurdok is profitáltak: 1991 után Irak északi (török) határát teljes egészében az iraki kurdok ellenőrizték, ami az utóbbiakat – és közülük is elsősorban a KDP (Kurdisztáni Demokrata Párt) nevű kurd politikai szervezetet – juttatta előnyösebb pozícióhoz a másik jelentős kurd politikai csoportosulással, a PUK-val (Kurdisztáni Hazafias Unió)³¹ szemben. Marianna Charountaki egyenesen ironikusnak nevezi azt a helyzetet, hogy Törökország az Operation Provide Comfort (1997-től Operation Poised Hammer, majd Operation North Watch), illetve az említett olajat élelemért program keretében tulajdonképpen maga nyújtott keretet az iraki kurdok politikai és gazdasági felemelkedéséhez.³²

Az öbölháborút követően a török külpolitika elmélete és gyakorlata között komoly eltéréseket tapasztalunk – az iraki helyzet súlyossága, valamint a nemzetközi figyelem fokozott jelenléte miatt ugyanis a török külpolitika a gyakorlatban komoly korlátok között cselekedett. Bár Ankara az 1990-es években folyamatosan Irak egységének fontosságát hangsúlyozta (vagyis az iraki kurdok önrendelkezési jogát tagadta), a kurdok segítségével közvetve, illetve a repüléstilalmi övezet fenntartásával közvetlenül is kikezdte Irak területi szuverenitását.³³ Ugyancsak Irak területi szuverenitását gyengítették azok a kiterjedt török

²⁸ ASA LUNDGREN: *The Unwelcome Neighbour. Turkey's Kurdish Policy*. I.B. Tauris, London – New York, 2007, 74. o.

²⁹ Salam Abdulqadir ABDULRAHMAN: Natural resources in Kurdistan and the legitimacy of their exploitation by the regional authority: water, oil and gas. *International Journal of Environmental Studies*, 74. évf. 2017/6. sz. 1013. o.

³⁰ Ez a pozitív hozzáállás Törökország részéről a Nyugat megnyerését szolgálta, hiszen a kétpólusú világrend felbomlásával (1991) Törökország geostratégiai jelentősége a nyugati szövetségesek szemében egyértelműen csökkent – az iraki helyzet rendezésében nyújtott török segítség pedig Törökországnak ezt a „háttérbe szorulását” volt hivatott kiséletetni.

³¹ Ebben az esetben a nemzetközi szakirodalomban is alkalmazott, a párt kurd nevéből adódó rövidítést követem. Eredetileg a KDP-ből válik ki 1975-ben.

³² CHAROUNTAKI: i. m. 187.

³³ LUNDGREN: i. m. 78.

katonai akciók, amelyek az 1990-es években rendszeresen érintették Észak-Irak területét; ezek – a török fél állítása szerint – csupán a PKK terroristái ellen irányultak. Tehát már ekkor is látható egy egyértelmű elválás Észak-Irak vonatkozásában a török külpolitikai narratíva (elmélet) és a valós külpolitikai tevékenység (gyakorlat) között.³⁴ Törökország az 1990-es években tehát közvetlen és közvetett tevékenységével akarva-akaratlanul megtörtötte Irak egységét még akkor is, ha mindez nem állt érdekében, és ennek hangot is adott.

1991 nyarát követően mindkét iraki kurd politikai párt, a KDP és a PUK vezetése is kapcsolatban állt Ankarával: Turgut Özal török miniszterelnök (1989–1993) mindkét párt vezetőjét meghívta Ankarába, ahol mind Maszúd Barzáni, mind pedig Dzsálál Talabáni pártja helyi képviseletének megnyitására is engedélyt kapott. Ezek mellett az iraki kurd vezetők Özal kormányának segítségével szereztek útlevelet az Egyesült Államokba utazáshoz.³⁵ A KDP vezetője, Barzáni 1992 és 2001 között hat alkalommal járt Ankarában, és mindig magas rangú politikai vagy katonai személyiségek fogadták. Ankara számára a KDP és a PUK „iraki” pártok voltak, nem pedig a kurdok politikai képviselői. A török cél az volt, hogy fenntartsák a kapcsolatot az újonnan teret nyert kurd politikai szereplőkkel, ellenőrizzék a kurdok esetleges függetlenedési törekvéseit, és közvetítsenek a Bagdad és a kurdok közti kapcsolat elősegítése érdekében. De a legfontosabb szempontnak természetesen a PKK elleni észak-iraki harc koordinációja bizonyult.³⁶

Az 1991-es háború és a de facto iraki Kurdistan megszületését követően az iraki központi vezetés egyre kritikusabban szemlélte Törökországnak a határon átívelő katonai manővereit. Ezek az egyre nagyobb szabású PKK-ellenes beavatkozások az 1990-es években részét képezték a PKK elleni általános, Délkelet-Törökországban végrehajtott katonai műveleteknek. Észak-Irak területén az 1990-es években az alábbi beavatkozásokat különíthetjük el:³⁷

- 1992 októberében az iraki kurdok támogatásával Ankara nagyjából 20 ezer főt küldött Észak-Irak Törökországgal határos területére.
- 1995 márciusától májusig 35 ezer fő vett részt egy nagyszabású katonai expedícióban.
- 1997. május 14-én 50 ezer török katona lépte át a határt, és ezt októberben újabb beavatkozás követte.
- Ezt követően a nagyobb szabású török beavatkozások véget értek, ehelyett a hangsúly a kislétszámú, célzott rajtaütésekre helyeződött át (gyakran a KDP-vel egyeztetve).³⁸

³⁴ MARTON Péter: *A külpolitika elemzése: fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.

³⁵ ERTEM: i. m. 301. A nemzetközi segítség farvizén pedig az iraki kurdoknak sikerült kapcsolatba kerülniük a legfontosabb nemzetközi politikai szereplőkkel, így növelve legitimitásukat, kialakítva önálló – Bagdadtól független – külkapcsolataikat, illetve ezáltal továbblépve az önálló állami lét irányába. Charles G. MACDONALD – Carole A. O'LEARY (szerk.): *Kurdish Identity. Human Rights and Political Status*. University of Florida, Gainesville, 2007, 142. o.

³⁶ LUNDGREN: i. m. 86.

³⁷ A haderő gyakori rotációja miatt nehéz pontosan megmondani, hány alkalommal történt „különálló” beavatkozás a török hadsereg részéről Észak-Irakban. Annyi bizonyos, hogy a török hadsereg akkoriban meglehetősen autonóm módon cselekedett, hiszen a parlamenttől felhatalmazást kapott arra, hogy korlátozott taktikai beavatkozásokat hajtson végre Észak-Irak területén. Arra vonatkozóan is eltérő adatok láttak napvilágot, hogy meddig, mikor és mennyi török katona állomásozott Irakban a 2003 előtti időszakban. A becslések a néhány száztól a néhány ezres létszámig változnak. Uo. 80–81.

³⁸ Uo. 79–80.

Valójában ez a számtalan kísérlet, amely az észak-iraki PKK-állások felszámolását célozta, a PKK-kérdést nem oldotta meg, hanem épphogy a támadásokban érintett arab és kurd lakosság szemében komoly bizalmatlansághoz vezetett Ankarával szemben. Mindezt tetézte, hogy Özal 1993. április 17-ei halálát követően egyfajta visszarendeződés zajlott le a török–iraki kurd kapcsolatokban, minthogy az új török vezetés a megerősödő iraki kurdokban újra fenyegetést látott.³⁹

Az iraki kurdok számára az iraki kormánytól való de facto függetlenség időszaka (1991–2005) korántsem volt problémamentes. Bár a kurdok történetének első demokratikus választása 1992. május 19-én rendben lezajlott, a KDP és a PUK fej-fej mellett végeztek (a szavazatok 45,3, illetve 43,8%-ával), ami már a korai időkben megnehezítette egy egységes iraki kurd politikai irányvonal létrehozását.⁴⁰ A választásokat követően rövid ideig sikerült egy hatalommegosztási rendszer kialakítása a két párt között, a megegyezés azonban hamar összeomlott, és 1994 és 1998 között alacsony intenzitású polgárháborúba torokollott.⁴¹ A pártok közti harcokba „külső” szereplők, így Irán, Törökország és a Szaddám-féle iraki kormány is beavatkozott.⁴² Törökország nem volt érdekelt a hosszan elhúzódó KDP–PUK-rivalizálásban, minthogy ez a megosztottság mind a PKK malmára hajtotta a vizet. Így a KDP és a PUK közti közvetítést Ankara már 1996 októberében megindította (úgynevezett ankarai folyamat). Az iraki kurdokat érintő négyéves polgárháború a nemzetközi szereplők közvetítésével végül az úgynevezett washingtoni egyezséggel zárult (1998. szeptember 17.).⁴³ Ennek köszönhetően a 2000-es évek elejére megszilárdult iraki Kurdisztán két domináns pártja (és családja), a Barzánik (KDP) és a Talabánik (PUK) közötti hatalommegosztási séma (nagyban támaszkodva az 1992-ben kialakított status quóra), amely révén a pártok által uralt területeken párhuzamos igazgatási struktúrák alakultak ki a központ (Erbil) irányítása mellett. Hogy mennyire területi, illetve vérségi alapon szerveződött ez a két csoportosulás, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a KDP és a PUK között valós ideológiai eltérés ma sem létezik, az iraki kurd államiság intézményei pedig erre a pártstruktúrára épültek rá. Mindez ahhoz vezetett, hogy iraki Kurdisztán területén sem a pártok és az állam, sem pedig a politikai és a gazdasági osztályok nem különültek el az államépítés során.⁴⁴

³⁹ David L. PHILLIPS: *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*. Atlantic Council, 2009, 10. o. A pragmatikus kapcsolatok mellett az Észak-Irakkal kapcsolatos irredenta politikai megnyilvánulásoknak az 1990-es években is tanúi lehettünk a török politikai vezetés képviselői között: mind Turgut Özal miniszterelnök (1989–1993), mind Süleyman Demirel köztársasági elnök (1993–2000), mind pedig Bülent Ecevit miniszterelnök (1999–2002) tett utalásokat Törökország azon jogára vonatkozóan, hogy biztonsági zónát hozzon létre Észak-Irakban, illetve hogy a határokat érdemes lenne ebben a vonatkozásban felülvizsgálni. Ennek alapjául Moszul környékének első világháborút követő vitatott státusza szolgált. Mindezen kijelentések azonban a vezetők részéről tett alkalmi kiszólások voltak, és nem váltak a hivatalos török politikai álláspont részévé. LUNDGREN: i. m. 96.

⁴⁰ ZAMAN: i. m. 8. Ezt nehezíti továbbá az iraki kurdok közti nyelvi (dialektális) megosztottság. A kurmandzsi dialektus általánosságban a kurdok között leginkább használatos érintkezési nyelv, Irakon belül pedig javarészt a KDP által dominált északi területeken beszélik. A szóráni nyelvjárás a kurdok által lakott iráni területekre jellemző nyelvjárás, iraki Kurdisztán déli részein használják, ahol a PUK dominanciája jellemző.

⁴¹ A konfliktus intenzitása az évek során változó volt, összességében mindkét oldalon több száz ember vesztette életét. Uo. 9.

⁴² A polgárháború egyik legsúlyosabb epizódjának tekinthető, amikor 1996. augusztus 31-én Barzáni Szaddám csapatainak segítségével foglalta vissza Erbil a PUK-tól. Mindezt az után, hogy Talabáni iráni csapatokra támaszkodva jutott előnyhöz. Uo. 9.

⁴³ CHAROUNTAKI: i. m. 188.

⁴⁴ Kawa HASSAN: *Kurdistan's Politicized Society Confronts a Sultanic System*. Carnegie Middle East Center, 2015, 5–6. o.

Második szakasz: a „tagadás” időszaka (2003–2007)

Az átalakuló regionális rend: a 2003-as iraki háború és Törökország

Irak 2003-as amerikai invázióját a török vezetés az ország érdekeivel ellentétes fejleményként határozta meg, ezért Törökország kimaradt a harci tevékenységekből. Az viszont általános megdöbbenést keltett,⁴⁵ hogy a török nemzetgyűlés 2003. március 1-jén egy történelmi jelentőségű szavazáson nem járult hozzá ahhoz, hogy az USA csapatokat telepítsen Törökországba, és így egy északi frontot is nyisson Szaddám Husszein ellen.⁴⁶

A 2003-as amerikai intervenció Törökország félelmeinek megfelelően regionális szinten újra felszínre hozta a kurdkérdést. Ez egyrészt a PKK megnövekedett törökországi aktivitásában, másrészt pedig az iraki kurdok amerikai támogatást élvező autonómiájának kialakításában öltött testet. A 2003-as amerikai beavatkozás után tehát Törökországnak új politikát kellett kialakítania az újonnan formálódó iraki rendszerrel, és annak részeként az iraki kurdokkal is.

A Kurdisztáni Autonóm Régió helyzete

A 2005-ös alkotmány az iraki kurdok számára több szempontból is kiváltságos helyzetet biztosított: először is, lefektette az iraki kurd tartomány (KAR) föderatív státuszát Irakon belül.⁴⁷ Az autonóm régió 2005-ös alkotmányban meghatározott területe három kormányzóságra, Duhok, Erbil és Szulejmánije területére terjed ki, de ezen túl léteznek azok

⁴⁵ Ugyanakkor az amerikai kérésnek való ellenmondás megnövelte Törökország presztízsét a Közel-Keleten, így ezután a térség felé tapasztalható külpolitikai nyitás és aktivizmus a helyiek (arabok) szemében hitelessé vált, és nem utolsósorban az Európai Unióval bővülő kapcsolatok terén is pozitív tényezőként hatott. Mesut ÖZCAN: From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds, *Insight Turkey*, 13. évf. 2011/2, 75. o.

⁴⁶ Baris KESGIN – Juliet KAARBO: When and How Parliaments Influence Foreign Policy: The Case of Turkey's Iraq Decision, *International Studies Perspectives*, 11. évf. 2010/1, 19–36. o. Biztonsággal kijelenthetjük, hogy az iraki kurdok háború utáni pozíciója teljesen másként alakult volna, amennyiben Törökország 2003 elején támogatásáról biztosítja az Irak-ellenes koalíciós erőket, és azokkal karöltve maga is beavatkozik Észak-Irakban. Minthogy ez nem valósult meg, 2003 után – érthető módon – elhidegülés következett be Ankara és Washington között, így az amerikai fennhatóság alatti Irak területén évekig megszűnt a török beavatkozás lehetősége. 2003. július 4-én az úgynevezett szulejmánijai incidens (amelyben török különleges erők próbáltak meg befolyásos kurd vezetőket Irak területén belül kiiktatni) Ankara, illetve az iraki kurd politikai vezetés, valamint az Ankara és Washington közti kapcsolatok mélypontjaként értelmezhető. A 2003-as elutasító döntés már egy új politikai irányvonal felemelkedését vetítette előre Törökországban: a 2002-es választások óta ugyanis a mérsékelt iszlamista ideológiát felvonultató Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) egyedüli pártként szerezte meg a kormányzáshoz szükséges többséget a török nemzetgyűlésben. (Bár a párt eleinte nem kívánt radikálisan szakítani a Török Köztársaság alkotmányos alapjaival – és erre az eszközei is kevésnek bizonyultak –, a 2002 óta tartó, immáron 17 éves folyamatos politikai dominanciája elegendő eszközt biztosított ahhoz, hogy alapvetően alakítsa át mind a török belpolitikát, mind pedig a külpolitikát.

⁴⁷ Ez lehetővé teszi, hogy az iraki parlamentben az iraki kurd képviselők a mérleg nyelvét képviseljék, így gyakorlatilag vétóval éljenek bármilyen számukra kedvezőtlen törvényről szóló szavazás esetén.

a területek (Ninive, Kirkuk, Dijala és Mahmúr kormányzóságai), amelyek hovatartozásáról nem született megegyezés a központi kormányzat (Bagdad) és a KRK (Erbil) között.⁴⁸ Másodszor, az alkotmányban a kurd nyelvet az arab mellett hivatalos nyelvként ismerték el (4. cikkely).⁴⁹ Harmadszor, Dzsálal Talabánit, a PUK vezetőjét Irak első elnökének választották, míg Maszúd Barzáni iraki Kurdistan első elnöke lett.

A KAR a szuverén államok számos jellegzetességével és szimbólumával rendelkezik, így saját elnöke, miniszterelnöke, parlamentje, zászlója, himnusza, hadserege, biztonsági ereje,⁵⁰ nemzetközi repülőtere, oktatási rendszere (kurd nyelven) és útlevélbélyegzője van.⁵¹ Jogilag a KAR egy föderatív tartomány,⁵² ám politikai szabadságjogai sok tekintetben a független államokhoz teszik hasonlatossá – ez egy olyan cél, amelynek elérését a KRK támogatja, ám a nemzetközi ellenállás miatt nem tűnik megvalósíthatónak.⁵³ A KAR nemzetközi jogi helyzetét a szakirodalomban több terminussal aposztrofálják: de facto állam,⁵⁴ államszerű képződmény⁵⁵ vagy éppen kvázi-állam.⁵⁶

2005-öt követően a KAR területére gyakran úgy is utaltak, mint a „másik Irak”, amivel az Erbil és a Bagdad irányítása alatt lévő területeket kívánták megkülönböztetni. Ennek alapja az volt, hogy a KAR területén 2003-at követően mind a biztonsági helyzet, mind pedig a kormányzás minősége sokkal magasabb volt, a kurdok által lakott területeken pedig ugrásszerű gazdasági növekedés ment végbe.⁵⁷

A háborút követő szektáriánus konfliktuson túl a hatékony állami működést mind Bagdadban, mind pedig Erbilben komolyan beárnyékolják a felek ellentétei: amelyek terü-

⁴⁸ Till F. PAASCHE – Howri MANSURBEG: Kurdistan Regional Government–Turkish energy relations: a complex partnership, *Eurasian Geography and Economics*, 55. évf. 2014/2, 114. o.

⁴⁹ Iraq's Constitution of 2005, [online], Forrás: constituteproject.org, [2019. 08. 12.]

⁵⁰ Saját hadserege, a pesmerga mintegy 100 ezer főre tehető. (A pesmerga szót többes számban, a katonákra utalva szokás használni.) Mindemellett a KAR saját független biztonsági szervvel (aszájis) is rendelkezik. Ezek a struktúrák párhuzamosan, a KDP és a PUK által kiépített hatalommegosztási struktúrában léteznek. Fontos vívmány még, hogy az iraki központi hadsereg csak a KRK engedélyével léphet be a KAR területére.

⁵¹ Michael M. GUNTER: The Changing Kurdish Issue in the Middle East. In: *The Middle East and North Africa 2016*. EuropaWorld, Routledge, 2016, 136. o.

⁵² A KAR területe 40 643 km², illetve 78 736 km², amennyiben az úgynevezett vitatott területeket is beleszámoljuk. ABDULRAHMAN: i. m. A KAR területén élő lakosság becsült nagysága 2015 szeptemberében 5 472 436-ot tett ki (a nagyszámú – akkor mintegy másfél millió – belső és külső menekültet leszámítva). Íste Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu... [Here is the population of the Kurdistan Region...], [online], 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2019. 08. 10.]

⁵³ Mindenesetre a KAR létezése rendkívül fontos a kurd nemzetépítés szempontjából: az ugyanis, hogy a tartomány egy instabil régióban a stabilitás szigete tud lenni, és a kurd nemzeteszmé egyedüli, nemzetközileg elismert letéteményesévé vált, komoly eredménynek tekinthető.

⁵⁴ Michael M. GUNTER: A de facto Kurdish State in Northern Iraq, *Third World Quarterly*, 14. évf. 1993/2. 295–319. o.

⁵⁵ Gareth STANSFIELD: The Unraveling of the Post-first World War State System? The Kurdistan Region of Iraq and the Transformation of the Middle East, *International Affairs*, 89. évf. 2013/2, 259–282. o.

⁵⁶ NATALI: i. m.

⁵⁷ 2004 és 2012 között a KRA területén évente nagyjából 10%-os GDP-növekedést lehetett tapasztalni. Az is mutatja a „két Irak” közti különbséget, hogy 2014-ben az Irak teljes területére érkező befektetések 55%-a a KAR területén valósult meg. *Forging New Strategies in Protracted Refugee Crises: Syrian Refugees and the Host State Economy*. WANA Institute Regional Case Study, 2016, 30. o.

leti,⁵⁸ költségvetési,⁵⁹ energiapolitikai természetűek,⁶⁰ míg a kurd autonómia mértékét illető témákban a felek közti hosszú távú megegyezés több éve várat magára, az eddigi rendezési kísérletek pedig mindig kudarcba fulladtak.⁶¹

Bár a Szaddám-rendszer bukását követően a KDP és a PUK közti hatalommegosztási séma stabilnak tűnik, az iraki kurdokon belüli ellentétek nem tűntek el. Az iraki kurd területek földrajzi szempontból a nyugati világhoz, illetve a szabadpiaci gazdaságokhoz Törökországon keresztül csatlakoznak, ezek a kapcsolati pontok pedig kivétel nélkül a török–iraki határvidéket ellenőrzés alatt tartó KDP-t juttatják előnyösebb pozícióhoz a PUK-val szemben, amely utóbbi a külvilággal csupán a sokkal kisebb gazdasági lehetőségekkel kecsegtető Iránon keresztül határos.⁶²

Konklúzió

Bár a vizsgált időszakban (1991–2008) több regionális átalakulás (két háború) is történt Irak területén, az Ankara és Erbil közti alapvető dinamika számottevően nem változott a korszak elejéhez képest. A két szereplő közti kapcsolatokban meghatározó marad a török fél biztonsági igényeinek kielégítése, amelynek legfőbb eleme a PKK iraki bázisai elleni együttműködés volt.

Az özali időszakot leszámítva Törökország és az iraki kurdok közti kapcsolatok nemigen vettek pozitív irányt; a török fél részéről az iraki kurdok de facto politikai hatalmának elismerése szóba sem jöhetett, Ankara helyett a pragmatikus együttműködés és a tagadás politikái között ingadozott. Mindezzel együtt is az alapvető dinamikák (Ankara, Erbil

⁵⁸ A vitatott területek kevert etnikai és vallási (szektariánus) összetétellel rendelkeznek; mind közül a legfontosabb szerepet kétségkívül Kirkuk („a kurd Jeruzsálem”) tölti be, amely nem csupán a legnagyobb kurd város, hanem körülötte terül el a második legnagyobb iraki olajmező is. A várost a Szaddám-rezsim idején erősen arabizálták, így az utolsó népszámlálás (1957) során megállapított etnikai arányok (48% kurd, 28% arab, 21% turkomán) ma már bizonyosan pontatlanok. A 2005-ös iraki alkotmány 140. cikke értelmében a város és környékének hovatartozásáról népszavazással kellett volna dönteni 2007. december 31-éig, ám erre a belső ellentétek és a nemzetközi fenyegetések (például Törökország részéről) miatt nem került sor azóta sem.

⁵⁹ Az iraki alkotmány szerint a KRK-t a központi költségvetés 17%-a illeti meg (ez 2013-ban 18 milliárd dollár volt). Ennek mérése és kiosztásának mikéntje is számos vitára adott már okot Bagdad és Erbil között. Abdel Hamid ZEBARI: *Opposition Parties Accuse KRG of Mishandling Budget*, [online], 2013. 02. 01. Forrás: al-monitor.com [2019. 08. 10.]

⁶⁰ A Bagdad és Erbil közti energiapolitikai kérdések az alábbi területekre terjednek ki: a kőolaj- és földgázkészletek, a kitermelés, a profit megosztása (a másik fél területén megvalósuló kitermelésből). Ennek kapcsán nem létezik mindkét fél számára megnyugtató szabályozás arról, hogy milyen feltételekkel lehetséges a befektetés az energiapiacra, ki dönti el, hogy kié a kitermelési jog, illetve hogy az energiahordozók exportja ki által és milyen irányokban történhet. Ebben a körben említhetjük még az egyéb nyersanyagok kitermelésére és elosztására vonatkozó problémákat is (beleértve a vízmegosztási kérdéseket).

⁶¹ Egy ilyen környezetben, ahol a gyengén intézményesített államigazgatást a bizalmatlanság és jogi eszközök hiánya járja át, a vitában érintett felek között ritkán jöhet létre hosszú távú elköteleződés a vita során érintett kérdés megoldását illetően. Állandó szabályok és kikényszerítő mechanizmusok híján ebben az alkufolyamatban a felek érdeke az, hogy a feltételeket az aktuális – előnyös – hatalmi leosztásnak megfelelően újratárgyalják, így a vitát a maguk javára döntsék el. Mind Bagdad, mind pedig Erbil a közöttük álló rendezetlen kérdéseket e logika mentén kívánják rendezni, és eközben a másik fél lépéseit ugyanezen logika mentén értelmezik. Ennek eredményeképpen Bagdad és Erbil között egy meglehetősen költséges politikai patthelyzetnek lehetünk tanúi. Massimo MORELLI – Costantino PISCHEDDA: *The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing Its Implications*, *Middle East Policy*, 21. évf. 2014/1, 113. o.

⁶² ZAMAN: i. m. 8.

és Bagdad politikai és gazdasági ereje), problémák (PKK, kurdok, menekültek, szuverenitás elleni kihívás) és korlátok (bizonytalan biztonsági környezet, gazdasági különbségek, a nemzetközi szintén elfoglalt eltérő jelleg) a szereplők között már ebben a korai szakaszban is feltáruznak, s a későbbiekben még határozottabban alakítják majd a kapcsolatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABDULRAHMAN, Salam Abdulqadir: Natural resources in Kurdistan and the legitimacy of their exploitation by the regional authority: water, oil and gas, *International Journal of Environmental Studies*, 74. évf. 2017/6. sz. 1013–1030. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2017.1374074>
- AKSEL, Damla B. – DANIŞ, Didem: Diverse Facets of Europeanization at the Iraqi-Turkish Border. In: BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür: *Migration, Asylum, and Refugees in Turkey: Studies in the Control of Population at the Southeastern Borders of the EU*, Mellen Press. 2014.
- CHAROUNTAKI, Marianna: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, *Perceptions*, 17. évf. 2012/4. sz. 185–208. o.
- ERTEM, Helin Sarı: Kuzey Irak'tan 'Irak Kürdistanı'na Ankara-Erbil ilişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri. In: OKTAV, Özden Zeynep – ERTEM, Helin Sarı (szerk.): *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2015, 293–330.
- FAWCETT, John – TANNER, Victor: *The Internally Displaced People of Iraq*. Brookings, Washington D.C., 2002.
- FEJES László: Türkmének és turkománok, [online], 2015. 12. 09. Forrás: nyest.hu [2019. 08. 10.]
- Forging New Strategies in Protracted Refugee Crises: Syrian Refugees and the Host State Economy*. WANA Institute Regional Case Study, 2016.
- GUNTER, M. Michael: A de facto Kurdish State in Northern Iraq, *Third World Quarterly*, 14. évf., 1993/2, 295–319. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436599308420326>
- GUNTER, M. Michael: The Changing Kurdish Issue in the Middle East. In: *The Middle East and North Africa 2016*, EuropaWorld, Routledge, 2016.
- HASSAN, Kawa: *Kurdistan's Politicized Society Confronts a Sultanic System*. Carnegie Middle East Center, 2015.
- Iraq's Constitution of 2005, [online], Forrás: constituteproject.org, [2019. 08. 12.]
- İşte Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu... [Here is the population of the Kurdistan Region...], [online], 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2019. 08. 10.]
- KESGIN, Baris – KAARBO, Juliet: When and How Parliaments Influence Foreign Policy: The Case of Turkey's Iraq Decision, *International Studies Perspectives*, 11. évf. 2010/1, 19–36. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2009.00390.x>
- LUNDGREN, Asa: *The Unwelcome Neighbour. Turkey's Kurdish Policy*. I. B. Tauris, London – New York, 2007.
- MACDONALD, Charles G. – O'LEARY, Carole A. (szerk.): *Kurdish Identity. Human Rights and Political Status*. University of Florida, Gainesville, 2007.
- MARTON Péter: *A külpolitika elemzése: fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
- MILLS, Robin: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies, 2016. DOI: <https://doi.org/10.26889/9781784670498>
- MORELLI, Massimo – PISCHEDDA, Costantino: The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing Its Implications, *Middle East Policy*, 21. évf. 2014/1, 107–121. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12061>
- NATALI, Denise: *The Kurdish Quasi-State: Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq*. Syracuse University Press, Syracuse NY, 2010.
- ÖZCAN, Mesut: From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds, *Insight Turkey*, 13. évf. 2011/2, 71–92.
- PAASCHE, Till F. – MANSURBEG, Howri: Kurdistan Regional Government–Turkish energy relations: a complex partnership, *Eurasian Geography and Economics*, 55 évf. 2014/2, 111–132. DOI: <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.942339>

- PAASCHE, Till F. – SIDAWAY, James D: Transecting security and space in Kurdistan, Iraq, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 47. évf. 2015/10, 2113–2133. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X15595750>
- PHILLIPS, David L.: *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*. Atlantic Council. 2009.
- STANSFIELD, Gareth: The Unraveling of the Post-first World War State System? The Kurdistan Region of Iraq and the Transformation of the Middle East, *International Affairs*, 89. évf. 2013/2, 259–282. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12017>
- THIBOS, Cameron: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, un-packing the movements*. Migration Policy Centre, EUI, 2014.
- WUTHRICH, F. Michael: Kurdish Nationalist Organizations, Neighboring States, and „Ideological Distance”. In: TUGDAR, Emel Elif – AL, Serhun (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, Interests*, Palgrave Macmillan, 2018, 85–112. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53715-3_4
- ZAMAN, Amberin: From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood, *Middle East Program Occasional Papers*, Wilson Center, 2016.
- ZEBARI, Abdel Hamid: Opposition Parties Accuse KRG of Mishandling Budget, [online], 2013. 02. 01. Forrás: al-monitor.com [2019. 08. 10.]